

II. Пам'ятки історії громадсько-політичного життя, соціальних і національно-визвольних рухів

*Сумська обл.,
Конотопський р-н*

II.1. Пам'ятне місце Конотопської битви 1659 (іст.).

Між селами Соснівка і Шаповалівка. Сучасну назву «Поле Конотопської битви» прибрало з 2-ї пол. 1990-х рр., раніше іменувалося Соснівським. Тут, на берегах р. Куколка, відбулася битва між українським козацьким військом на чолі з гетьманом І. Виговським і російським військом. Після смерті гетьмана Б. Хмельницького посилювалися спроби Московської держави ліквідувати незалежність України, розгорнувся наступ на права і вольності українського народу. Ситуація в Україні ускладнювалась ще й тим, що супроти І. Виговського утворилася досить сильна опозиція на чолі з полтавським полковником М. Пушкарем, запорізьким кошовим Я. Барабашем, іншими промосковськи налаштованими лідерами, що призвело до військового протистояння й зрештою до братовбивчої громадянської війни. Загроза державності, суверенітету і автономії України спонукала І. Виговського укласти у вересні 1658 Гадяцьку угоду з Річчю Посполитою, якою передбачалося утворення федеративного союзу Польщі, Великого князівства Литовського і Великого князівства Руського (України). Це призвело до війни Москви з Україною. Ранньою весною 1658 в Україну посунула величезна армія під командуванням князів О. Трубецького, Г. Ромодановського і С. Пожарського, яка за різними джерелами мала в своєму складі від 50 до 150 тис. ратників (здебільшого називають цифру в 100 тис. чоловік, зустрічаються також дані про 200 тис. і 360 тис.). Шлях в Україну їй перетинав ніжинський

полковник Г. Гуляницький, який зі своїм Чернігівським, а за деякими даними, ще й Прилуцьким чи то Переяславським полками отаборився в Конотопі. Це місто мужньо обороняли 4 тис. (за іншими даними — 5 тис.) козаків і місцеві жителі.

Зібравши досить значне козацьке військо, до лав якого влилися загони найманців — сербів, волохів, поляків, німців (називаються 20, 30 і навіть 60 тис.), а також приєдналася татарська орда (за різними даними — 15, 30, 40 тис.) на чолі з кримським ханом Мухаммед-Гіреєм IV. Гетьман І. Виговський вирушив на виручку обложеного Конотопа. 4 липня 1659 біля с. Шаповалівка він вщент розбив висланий в розвідку досить великий російський загін. Для вирішального бою гетьман обрав болотисту місцевість, якою протікала р. Куколка, біля с. Соснівка (в працях дореволюційних і сучасних істориків р. Куколка помилково називається Соснівкою, але на цю недоречність вказав ще О. Лазаревський). Сюди І. Виговський мав намір заманити російське військо, від розташованого за 15 верст Конотопа. 8 липня 1659 гетьман із загоном козаків і найманців рушив до Конотопа, вдарив у тил російського війська, викликав цим переполох, перебив чимало ворожих вояків, а потім, захопивши силу коней, умисно став відступати. Побачивши нечисленність українського загону, Г. Ромодановський, С. Пожарський і С. Львов, залишивши меншу частину армії під Конотопом, погналися за козаками, знехтувавши попередженнями, що на них в засідці чекає велике військо. 9 липня російська армія переправилася мостом через р. Куколка поблизу Соснівки і вступила в бій з залишеною тут І. Виговським половиною козацького війська на чолі з С. Гуляницьким — братом обложеного в Конотопі ніжинського полковника. Залишені в засідці козаки перекопали шлях шанцями, що поламало лави кіннотників, а на додачу зруйнували міст, дуже швидко

спорудили засідку, внаслідок чого затоплена багниста місцевість по берегах Куколки перетворилася на справжнє болото, що поставило важку російську кінноту і артилерію у надзвичайно скрутне становище. Тим часом І. Виговський зі своїм загоном, що заманив ворога, переправився через р. Куколка біля с. Попівка, наблизився до російських позицій під прикриттям т. зв. спірного гребеня — валу, насипаного в 1-й пол. 17 ст. на кордоні Росії з Польщею по лінії Путивльського рубежу, і вдарив у тил правого крила російської армії в районі нинішнього с. Шаповалівка. Потужного тилового удару завдали російському війську також ординці, заздалегідь відправлені І. Виговським у засідку в урочище Пуста Торговиця (район нинішнього с. Саранівка). Внаслідок усіх цих обставин битва перетворилася на справжнє побоїще, в якому за короткий час полягло 20 або 30 тис. добірного російського війська. Татари знищили навіть 5 тис. бранців. Потрапили до полону князі С. Пожарський (був страчений), С. Львов, двоє Бутурліних, Ляпунов та інші воєначальники. Перебіг битви подано переважно за описом О. Лазаревського, який будучи уродженцем цієї місцевості, сховався поле бою уздовж і впоперек.

Пізно ввечері в день розгрому О. Трубецької почав відводити військо з-під Конотопа. Скориставшись цим, по ньому вдарив з міста Г. Гуляницький, захопив частину артилерії, обозу, знищив чимало вояків. І. Виговський з козацьким загоном також підоспів до Конотопа, під стінами якого відбувся жорстокий бій. Російське військо з боями відступило до Путивля. Згідно даних історика Ю. Мицика, російська армія в боях під Соснівкою і Конотопом втратила від 40 до 50 тис. чоловік (фігурує також цифра 130 тис.). Втрати української армії становили 4 тис., ординців — 6 тис. чоловік.

Конотопська (Соснівська) битва — одна з найгучніших подій у військовій історії України. Вона одержала широкий

резонанс навіть за кордоном, де були видані спеціальні брошури про неї. Битва і участь у ній князя С. Пожарського докладно описані в одній старовинній російській пісні. Коли звістка про битву досягла Москви, столицю охопила паніка. Навколо міста терміново почали зводити додаткові укріплення (рів, вал, острог). Цар Олексій Михайлович вийшов до народу в «сумирному» одязі й висловлював глибокий жаль і каяття з приводу поразки. Але грандіозна перемога не мала жодних наслідків для України через розкол українського суспільства, різне бачення майбутнього країни різними прошарками і групами, змови проти гетьмана і нове антиурядове повстання проти нього, а також з інших причин. Шанс України стати незалежною самостійною державою був втрачений більш ніж на два сторіччя.

Конотопська (Соснівська) битва через нищівну поразку російського війська замовчувалась як в Російській імперії, так і в СРСР. Після здобуття Україною незалежності табу з теми було знято, однак битва і досі залишається недостатньо вивченою, а статті про неї рясніють істотними розбіжностями, як у датуванні самої події, чисельності військових сил, так і в інших деталях. Та й саме місце битви локалізоване лише за описами і пошуками місцевих аматорів без застосування сучасних, насамперед археологічних методів дослідження.

У лютому 2008 на полі встановлено пам'ятний знак (каплицю) на честь загиблих воїнів у Конотопській битві.

Джерела та література:

Апанович О. Застосування гетьманом І. Виговським стратегічних і тактичних принципів Богдана Хмельницького в Конотопській битві // Конотопська битва 1659 року: Зб. наукових праць. — К., 1996; Бутич І. Конотопська битва // Там само; Величко Самійло. Літопис. — К., 1991;

Домонтович М. Материалы для географии и статистики России. — Спб., 1865; Костомаров Н. И. Собрание сочинений: Исторические монографии и исследования. — Спб., 1903. — Т. 2; Крип'якевич І. П. Історія України. — Львів, 1990; Лазаревский А. Описание старой Малороссии. — К., 1893. — Т. 2; Літопис Самовидця. — К., 1971; Мицик Ю. Конотопська битва 1659 року // Конотопська битва 1659 року: Зб. наукових праць. — К., 1996; Моця Б. О. Битва під Конотопом 29 червня 1659 року — апогей діяльності І. Виговського // Сумська старовина: Зб. наукових праць. — Суми, 1996; Ригельман А. Летописное повествование о Малой России. — М., 1847; Сапухіна Л. П. Соснівська битва // Матеріали другої Сумської обласної історико-краєзнавчої конференції (Частина І. Історія). — Суми, 1994; Субтельний О. Україна. Історія. — К., 1991.

Лада Сапухіна.

Житомирська обл.,
Житомирський р-н,
с. Кодня

II.2. Братська могила учасників Коліївщини 1768
(іст.). На відстані 1 км на схід від села, посеред поля, біля дороги Кодня — Миролюбівка. Поховано понад 3 тис. учасників соціального та національно-визвольного руху 1768, відомого під назвою «Коліївщина». Він був продовженням гайдамацького руху, спричинений низкою економічних, соціальних, політичних та релігійних факторів. Підготовка до повстання розпочалась у травні 1768 в районі Свято-Троїцького Мотронинського монастиря (нині с. Мельники Чигиринського р-ну Черкаської обл.). Об'єднане повстанське військо під керівництвом М. Залізняка та І. Гонти, підтримане місцевим населенням, швидко зайняло значну частину Правобережної України. Повстання охопили і Волинь. В районі Радомишля і Брусилова діяв гайдамацький загін І. Бондаренка, під Бердичевом — загін К. Крутя і В. Щербини. Польсько-шляхетський уряд за підтримкою російського царату кинув значні сили на придушення повстанського руху. До кін. липня 1768 основні осередки повстання були придушені, з його учасниками розправились з небаченою жорстокістю. Місцем судилища над ними стало містечко Кодня. З 336 справ, що їх було внесено в коднянську судову книгу, 213 закінчились смертним вироком. Тільки у Кодні було страчено понад 3 тис. чол. Серед них — три гайдамацьких кобзарі, які виступали як натхненники повсталого селянства: П. Скряга — бандурист із Остапова, страчений 2 січня 1770; М. Соковий — бандурист із Шаржиполя (Уманського повіту Київської губ.) — 18 січня 1770; В. Варченко — 26 січня 1770.

28 червня 1966 на честь 200-річчя повстання був насипаний могильний курган, на вершині якого встановлено

моноліт із чорного лабрадориту (вис. — 2 м) у вигляді могутнього орлиного крила. На шліфованому лицьовому боці моноліту — меморіальний напис.

Джерела та література:

Гуслистий К. Коліївщина: Історичний нарис. — К., 1947; Дядиченко В. Антифеодальні повстання в Росії і на Україні в XVII–XVIII ст. — К., 1954; Історія міст і сіл Української РСР. Житомирська область. — К., 1973; Коліївщина. 1768. Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 200-річчю повстання. — К., 1970; Максимович М. А. Собрание сочинений. — Т.1. — К., 1876; Смолій В. А. Коліївщина // Енциклопедія історії України. — К.: Наукова думка, 2007. — Т. 4.

Ніна Борисюк.

Вінницька обл.,
м. Літин

П.3. Будинок тюрми кін. 18 ст., де відбував ув'язнення Кармалюк У. Я. (іст.). Вул. Кармалюка. При в'їзді в Літин, вздовж траси Вінниця — Хмельницький. Двоповерховий, цегляний.

У цій тюрмі в 1818, 1827–28 і 1830–32 відбував ув'язнення Кармалюк Устим Якимович (1787–1835) — народний герой, організатор боротьби селян Поділля проти кріпацтва в 1813–35. Збереглася його камера, яка знаходиться на другому поверсі, в правому крилі будинку. Протягом 23 років загопи під керівництвом У. Кармалюка здійснили понад 1 тис. нападів на поміщицькі маєтки та економії, сільські й придорожні корчми, садиби заможних селян. Народний месник був чотири рази засуджений до сибірської каторги, звідки тікав, повертаючись пішки в Україну. Був убитий пострілом із засідки шляхтичем, похований у м-ку Летичів (тепер Хмельницької обл.).

У 1930-х рр. споруду було передано МТС. З 1979 тут міститься Літинський краєзнавчий музей ім. У. Кармалюка, якому 1974 на фасаді будинку встановили мармурову меморіальну дошку.

Джерела та література:

Гуржій І. О., Компан О. С. Устим Кармалюк (історико-біографічний нарис). — К.: Радянська школа, 1960; Лавров П. А. Устим Якимович Кармалюк: (Из истории крестьянского движения в Подол. губ. в 20–30 гг. XIX в. // Труды исторического факультета Киевского госуниверситета им. Т. Г. Шевченко. — 1939. — Т.1; Смолій В. А. Непохитний борець проти кріпосницького гніту (до 190-річчя з дня народження У. Кармалюка) // Український історичний журнал. — 1977. — № 2; Устим Кармалюк. Зб. документів. — К., 1948.

Микола Кравець.

П.4. Будинок кін. 18 ст., в якому проживав Гославський М. (іст). Вул. Троїцька, 2. Розташований в центральній частині Старого міста, головний (східний) фасад виходить на червону лінію забудови пл. Троїцької. В 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст. будинок використовувався як приватний готель, що носив назву «Бель В'ю», власниками якого були Дверницькі. Перебудований під потреби готелю в 1960-і рр. Тоді ж з боку північного фасаду з ним з'єднали два двоповерхові об'єми, які півколом оточили головний будинок із західного фасаду, утворюючи замкнуте внутрішнє подвір'я. Будинок двоповерховий, мурований, прямокутний у плані з півкруглим виступом із західного фасаду, де влаштований парадний вхід зі сходами, тинькований.

1812–18 тут проживав Гославський Маурицій (1802–34) — поет, учасник польського повстання 1830–31. Народився в м-ку Фрампіль (тепер с. Косогірка Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.) у збіднілій шляхетській родині. В 1812–16 навчався в Кам'янецькій повітовій школі, 1821–24 — у Кременецькому ліцеї, потім учителював. З 1827 жив у Варшаві. М. Гославський — представник «української школи» в польській літературі доби романтизму, засновник течії «подолянїзму». В своїх поемах «Поділля» (1826) «Дума про Нечая», «Зигмунд Кордиш чи взяття Немирова» (обидві — 1827) й інших творах оспівував красу природи Поділля, її героїчне минуле, працелюбний народ, найраніше у польській літературі почав визнавати право на існування української нації та її пропагувати. Один з перших польських поетів, хто відгукнувся на розгром декабристів віршем «На смерть Пестеля, Муравйова та інших мучеників за російську свободу» (1826), в якому не тільки оплакав загибель декабристів, а й поєднав їхню боротьбу з вільнолюбними прагненнями

поляків. За активну діяльність у Галичині на поч. 1830-х рр. у підготовці нового повстання за незалежність Польщі був заарештований і помер від тифу у в'язниці м. Станіслав (тепер м. Івано-Франківськ).

З 2-ї пол. 20 ст. у будинку розміщені музична школа, бібліотека, установи Кам'янець-Подільської райдержадміністрації.

Джерела та література:

Антологія польської поезії. — К., 1979. — Т. 1; Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст. — Кам'янець-Подільський, 1993; Баженова С. Е. Україна в творчості Мауриція Гославського, Северина Гощинського і Богдана Залеського // Національні відносини в контексті українського державотворення: історія та сучасність. Науковий зб. — Кам'янець-Подільський, 2001; Prusiewicz Aleksander. Kamieniec — Podolski. Szkic historyczny. — К. — W., 1915; Putaski Kazimierz. Kronika podolskich rodów szlacheckich Podola, Wołyńia I Ukrainy. T. 1 — Brody, 1911.

Лев Баженов.

Чернігівська обл.,
Прилуцький р-н,
с. Дідівці

П.5. Садиба Киселя М. Д. 19 ст., в якій проживав Костомаров К. І., бували відомі діячі культури (іст.). На високій терасі біля широкої долини. До комплексу садиби (будівлі, що збереглися донині) входять: житловий будинок, два флігелі, сарай, льох, огорожа, залишки парку. Житловий будинок займає центральне місце у глибині садиби, інші будівлі фланкують великий простір перед ним. Одноповерховий, дерев'яний, каркасної конструкції, восьмигранний у плані. У 1-й пол. 19 ст. садиба належала М. Киселю — нащадку українського шляхетського роду. Після смерті власника його майно успадкувала дружина Аліна Леонтіївна (дівооче прізвище — Крагельська). 1875 вона обвінчалась у Дідівцях з Костомаровим Миколою Івановичем (1817–85) — істориком, археографом і архівознавцем, фольклористом і етнографом, письменником і публіцистом, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН (з 1867), громадсько-політичним діячем, за якого мала вийти заміж в 1847, але цьому зашкодив арешт нареченого у справі Кирило-Мефодіївського товариства. М. Костомаров народився в с. Юрасівка Острогозького повіту Воронежської губ. (тепер РФ). Позашлюбний син поміщика і кріпачки. 1836 закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету. 1844–45 учителював у гімназіях Рівного та Києва, з 1846 — ад'юнкт-професор київського Університету св. Володимира, член-співробітник Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, один із засновників таємного політичного товариства — Кирило-Мефодіївського братства, його ідеолог і автор програмного документу «Книга буття українського народу». 1847 заарештований, після річного ув'язнення у Петропавловській фортеці (Санкт-Петербург) висланий до Саратова.

1855 амністований. 1857 з дозволу уряду переїхав у Санкт-Петербург, 1859–62 — професор Санкт-Петербурзького університету. Один із засновників журналу «Основа» (1861–62), активний діяч української громади. Автор численних історичних та етнографічних праць, в яких багато матеріалів стосується Чернігівщини. Більшість значних творів («Богдан Хмельницький», «Руїна», «Мазепа», «Мазепинці», «Павло Полуботок» та ін.) увійшла до збірки творів «Исторические монографии и исследования» (кн. 1–8, т. 1–21; СПб., 1903–06). Похований на Волковському цвинтарі у Санкт-Петербурзі.

У Дідівці М. Костомаров вперше приїхав 1874, провів тут три тижні, побував на сільському українському весіллі. Вдруге приїхав після закінчення роботи III Археологічного з'їзду, що проходив 2–16 серпня 1874 у Києві. Вінчання відбулося 9 травня 1875 у місцевій церкві св. Параскеви (згоріла 1920). 1881–83 учений працював тут над своїми творами. Неодноразово бував у Качанівці, з власником якої В. Тарновським мав давні дружні стосунки.

У Дідівці приїздили в цей час відомі діячі культури. Серед них: Горленко Василь Петрович (1853–1907) — літературознавець, мистецтвознавець і фольклорист, який допомагав М. Костомарову в роботі над історичними працями, їздив з ним до Переяслава, де вони аналізували давні документи; Мордовець Данило Лукич (1830–1905) — письменник та історик, який працював тут над нарисом «Під небом України», збирав зразки українського фольклору; Юнге Катерина Федорівна (1843–1913) — донька віце-президента Санкт-Петербурзької Імператорської АМ графа Ф. Толстого, художниця, учениця Т. Шевченка (виконала в селі портрет Параски — покоївки Костомарових — для художньої виставки в Парижі).

1885 А. Костомарова передала маєток синові від першого шлюбу — О. Киселю. 1905 він подарував десятину землі під початкове земське училище з майстернею теслярства і

плетіння мережив та ясла для дітей селян-бідняків і утримував їх. 1914–17 власним коштом видавав газету «Прилуцький голос». Писав нариси й оповідання до часописів.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 садиба має бути впорядкована і перетворена на музей.

Джерела та література:

Ковалевська О. Матеріали М. Костомарова у фондах Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського // Український історичний збірник. — К., 2007. — № 10; Микола Іванович Костомаров (1817–1885): Матеріали до бібліографії. — Запоріжжя; Чернігів, 2002; Микола Костомаров у вимірах сучасності: зб. наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Рівне, 2007; Пінчук Ю. А. Костомаров Микола Іванович // Енциклопедія історії України. — К., 2008. — Т. 5; Його ж. Микола Іванович Костомаров. — К., 1992; Пінчук Ю. А., Санцевич А. В., Герасименко Н. О., Нерод В. О. Історична спадщина у світлі сучасних досліджень: Величко, Маркович, Маркевич, Костомаров, Яворський. — К.: Інститут історії України НАН України, 1995; Смолій В. А., Пінчук Ю. А., Ясь О. В. Микола Костомаров: віхи життя і творчості: Енциклопедичний словник. — К., 2005; Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 26 липня 2006 р. № 424-р «Про підготовку та відзначення 190-річчя від дня народження М. І. Костомарова» // <http://www.uazakon.com/document/fpart14/idx14713.htm>.

Зоя Гудченко.

Сумська обл.,
Сумський р-н,
Великочернечинська сільрада,
с. Велика Чернеччина

II.6. Братська могила членів революційного гуртка, розстріляних жандармами, 1905 (іст.). На Міському кладовищі.

Поховані чотири учасники селянського руху, розстріляні за вироком царського суду в 1905. Прізвища загиблих не встановлені. Масовий селянський рух на Сумщині розпочався навесні 1905 під впливом дій соціал-демократичної організації «Факел». Тоді в с. Велика Чернеччина виник революційний гурток. Влітку 1905 в селі відбулися багатолюдний мітинг і демонстрація з червоним прапором. У садибі поміщика страйкували наймити. Активісти селянського руху Д. Савченко, І. Машталер, М. Литвиненко і сумський робітник В. Гайвас проводили в селі революційну агітацію проти існуючої влади.

1947 на могилі встановлено бетонний обеліск (вис. — 2,15 м).

Джерела та література:

История городов и сел Украинской ССР. Сумская область. — К., 1980; Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К., 1987; 1905 рік на Сумщині: Збірник. — Суми, 1930.

*Володимир Голубченко,
Лариса Восемірова.*

*Прилуцький р-н,
с/мт Мала Дівиця*

II.7. Братські могили жертв голодомору 1932–33 (іст.).

На північній околиці села, в центральній частині старого цвинтаря. У двох братських могилах поховано померлих впродовж 1932–33 від голоду жителів Малої Дівиці. В їх числі троє дітей селянина П. Федчуна.

2007 встановлено пам'ятний знак жертвам голодомору у вигляді дерев'яного хреста.

Джерела та література:

Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Чернігівська область. — Чернігів, 2008; Отак і виживали. Голодомор: сторінки української трагедії: [с. Мала Дівиця] // Прилуччина. — 2007. — 7 листопада.

Олександр Баклан.

*Хмельницька обл.,
Чемеровецький р-н,
с. Гуків*

П.8. Пам'ятне місце поховання Шухевича Р.-Т. Й., 1950
(іст.). 1,5 км на захід від с. Гуків, 200 м на північ від траси Кам'янець-Подільський — Оринін.

Шухевич Роман-Тарас Йосипович (1907–50) — політичний, військовий і державний діяч України. Середню освіту здобув у львівській філії Академічної гімназії (1917–25), вищу — у Львівській політехніці (1926–34). Під час навчання був активним членом «Пласту», у 1925 ступив у ряди Української Військової Організації. За дорученням Крайової команди УВО 19 жовтня 1926 разом із Б. Підгайним виконав замах на польського шкільного куратора у Львові С. Собінського, який проводив жорстоку антиукраїнську політику в галузі шкільництва. Після утворення в 1929 Організації українських націоналістів Р. Шухевича було призначено бойовим референтом Крайової ексекутиви ОУН (1930–1934). Він брав участь в організації низки заходів, спрямованих проти антиукраїнської політики польської влади, долучився до вироблення тактики, яка оформилася в концепцію «перманентної революції». Згідно з нею, український народ в умовах жорстокої окупації зможе здобути собі свободу лише шляхом силового натиску на ворога. Тому ОУН повинна взяти на себе підготовку суспільства до всенародного повстання. Відтак ОУН організовує широку пропаганду ідей революції та безкомпромісної боротьби. Метою цієї пропаганди є виховати народ у дусі нестримного бажання здолати свого ворога. Р. Шухевич брав активну участь і в дискусії щодо побудови та організації армії в ОУН, обстоюючи ідею, національну армію необхідно творити на західноукраїнських землях, опираючись на власні сили. 1934–37 перебував в ув'язненні, після звільнення жив у Львові. Коли 1938 постала незалежна Карпатська Україна,

спочатку організував фінансову допомогу її уряду, потім нелегально перейшов кордон і разом з іншими членами ОУН створив Генеральний штаб національної оборони Карпатської України, брав участь у бойових діях.

1940 було створено Революційний провід ОУН на чолі зі С. Бандерою. Р. Шухевич увійшов до його складу і був призначений Крайовим провідником ОУН на західноукраїнських землях, що за пактом Молотова – Рібентропа відійшли до Німеччини (Підляшшя, Холмщина, Надсяння та Лемківщина). Під його керівництвом із членів ОУН, які приходили із УРСР, була створена міцна організаційна мережа, яка стала базою для підготовки підпілля в Україні, у Військовому штабі ОУН він керував підготовкою і навчанням провідних військових кадрів, які мали стати командирами майбутнього українського війська. Командир з боку українців українського військового підрозділу «Нахтігаль» у складі іноземних легіонів Вермахту (1941–42). У 1943 Р. Шухевич був призначений Головним командиром Української повстанської армії, генерал-хорунжий. 1944 було створено Українську головну визвольну раду. Її виконавчим органом був Генеральний секретаріат, головою якого обрали Р. Шухевича. Його ж затвердили на посаді секретаря військових справ і Головним командиром УПА. Спецслужби СРСР розгорнули широкомасштабне полювання на «Вовка», як його тоді називали, та на членів ОУН. Лише в пошуках Р. Шухевича одночасно брало участь не менше 700–800 оперативних працівників. Невільним винуватцем його провалу стала соратниця Д. Гусак (Нуся). Жінку схопили, і після одного з допитів вона зустріла знайому, якою передала Р. Шухевичу фатальну для нього записку. Знайома виявилась агентом КДБ. 5 березня 1950 після нетривалого бою генерал-хорунжий, який переховувався з 1948 у підпільному штабі ОУН у с. Білогорща (нині мікрорайон Львова), загинув — підірвав себе останньою гранатою. За документально не підтвердженими даними,

9 березня спеціальний загін управління 2-Н МГБ УРСР вивіз вантажівкою на лівий берег р. Збруч тіло генерал-хорунжого і спалив його. Прах зібрали у брезент і викинули в річку.

2005 на цьому місці споруджено пам'ятний знак Р. Шухевичу. Він являє собою земляний курган (вис. — 1 м), на якому на постаменті з габро (0,25х1,13х0,74 м), встановлено гранітний хрест (вис. — 3 м) і меморіальну плиту з габро (0,7х0,5 м) з написом.

12 жовтня 2007 указом Президента України «за визначний особистий внесок у національно-визвольну боротьбу за свободу і незалежність України та з нагоди 100-річчя від дня народження та 65-ї річниці створення Української повстанської армії» Р. Шухевич був посмертно нагороджений званням Героя України. 2010 Донецький окружний адміністративний суд визнав указ недійсним, посилаючись на те, що «звання Героя України можуть отримати тільки громадяни України, а Шухевич громадянином України не був». У відповідь на позбавлення звання низка міст Західної України присвоїла Р. Шухевичу звання почесного громадянина — Хуст, Тернопіль, Івано-Франківськ, Львів, Терехівля.

Джерела та література:

Дужий П. Роман Шухевич — політик, воїн, громадянин. — Львів: Галицька видавнича спілка, 1998; Ішук О. Де ж похований Роман Шухевич? Чи може архів Служби безпеки України допомогти дослідникам установити могилу командувача УПА // Україна молода. — 2009. — 16 грудня; Кук В. Роман Шухевич – Головний Командир УПА. – К.: «Видавництво Бібліотека Українця», 1997; Шах С. Роман Шухевич – символ незламності. (Спомин) // Збірник на пошану ген. Романа Шухевича. – Мюнхен: Лондон: Українська Видавнича Спілка, Український Інститут Освітньої Політики, 1990.

Віктор Дзьоник.